

DOI:10.26104/NNTIK.2023.57.32.065

Курманкулов Ш.Ж., Таштанбекова Т.Т., Конокбаева З.

**«РЕПОРТЕР» ОЮНУН КОЛДОНУП ОКУУЧУЛАРДЫ ӨЗ АЛДЫНЧА
БИЛИМ АЛУУГА БАГЫТТОО МҮМКҮНЧҮЛҮГҮ**

Курманкулов Ш.Ж., Таштанбекова Т.Т., Конокбаева З.

**ВОЗМОЖНОСТИ НАПРАВИТЬ УЧАЩИХСЯ НА САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ
ОБУЧЕНИЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИГРЫ «РЕПОРТЕР»**

Sh. Kurmankulov, T. Tashtanbekova, Z. Konokbaeva

**POSSIBILITY TO REFER STUDENTS TO INDEPENDENT
LEARNING USING THE REPORTER GAME**

УДК: 372.853. (575.2)(043.3)

Оюн менен үйрөтүп окутуунун терең тамырлуу тарыхына кайрылуу менен кандай гана жаштагы мектеп окуучусу болбосун оюн түрлөрүн колдонуп, билим алууга жарыштыруу жана үйрөтүү натыйжа бериши мүмкүн экендиги белгиленген. Оюн аркылуу окуучуларды өз алдынча окуу ишине чегерүүдө окуучу балдар окуу ишинде кыйналбастан ойноп жаткандай болуп эле, табигый-илимдик предметтерден өз алдынча билим алууга багыттоо мүмкүнчүлүгү бар экендигин көрсөткөн. Оюн катары “Репортер” ыкмасы сунушталып, анын кандай окуучулар үчүн бул ыкма натыйжалуу болушу, позитивдүү жактары, берилүүчү суроолор кандай түрдүү формада болушу, суроонун мазмунунун предметке жараша аныкталуусун, репортер окуучу суроолорду кайдан алышын жана анын иш аракетин баалоонун критерийин так ачып берген. Мугалимдер үчүн пайдалуу кеңештин топтому берилген.

Негизги сөздөр: жөндөмдүүлүк, интеллект, активдүүлүк, өз алдынчалдуулук, өздөштүрүү, оюн менен окутуу, репортер, тааныл-билүү, өнүктүрүү, тарбиялоо, кызыгуу, имитация.

Обращаясь к глубоко укоренившейся истории обучения с помощью игры, было отмечено, что соревнование и обучение, с использованием игровых форм обучения, может дать результаты при обучении школьника любого возраста. Показано, что при включении учащихся в самостоятельную учебную деятельность посредством игры, имеется возможность без затруднений направить их на самостоятельное обучение по естественно-научным предметам. В качестве игры был предложен метод “Репортер”, было четко разъяснено, для каких учащихся этот метод эффективен, его положительные стороны, в какой различной форме могут быть заданы вопросы, определение содержания вопроса в зависимости от предмета, откуда возьмёт ученик-репортер вопросы и критерии оценки его деятельности. В конце представлен набор полезных советов для учителей.

Ключевые слова: способность, интеллект, активность, самостоятельность, освоение, обучение игрой, репортер, познание, развитие, воспитание, интерес, имитация.

Referring to the deeply rooted history of learning through the game, it was noted that competition and learning, using game forms of learning, can give results when teaching a student of any age. It is shown that when students are included in independent learning activities through the game, it is possible, as if students were playing learning activities, to easily direct them to independent learning in natural science subjects. As a game, the “Reporter” method was proposed, it was clearly explained for which students this method is effective, its positive aspects, in what different form questions can

be asked, determining the content of the question depending on the subject, from where the reporter student will take questions and criteria evaluation of his performance. At the end is a set of useful tips for teachers.

Key words: ability, intellect, activity, independence, development, learning by playing, reporter, cognition, development, education, inte

Оюн менен үйрөтүп окутуунун терең тамырлуу тарыхы бар. Биздин заманга чейинки VI-IV кылымдарда байыркы Афинада тарбиялоо ишинде балдарды жарыштыруунун негизинде эле колдонулганы маалым. Жаш жана өспүрүм балдар ар түрдүү оюн формасында жарышып өздөрүнүн жетишкендиктерин, мыкты касиеттерин даңазалап көрүнүшкөн. Ошол убакта эле согуш оюндарынын элементи камтылып, ага машыгышып, ар кандай кыймылдардын түрлөрүн жасап үйрөнүшкөн. Ар бир доордо тарбиялоодо болобу, билим берүүдө болобу оюн ыкмалары кеңири колдонулуп келген. Азыркы доордо деле оюн ыкмаларын колдонуп балдарды тарбиялоо жана билим берүү мыйзам ченемдүү көрүнүш жана эч качан ал өзүнүн маанисин жоготпойт.

Кандай гана жаштагы мектеп окуучусу болбосун, кичине балабы, өспүрүм балачакпы же жетилүү жаш чагы болобу бары бир оюн түрлөрүн колдонуп, билим алууга жарыштыруу жана үйрөтүү натыйжалуу экенин белгилөөгө болот. Анткени оюн аркылуу окуучуларды окуу ишине чегерүүдө окуучу балдар окуу ишинде кыйналбастан ойноп жаткандай болуп эле, бардык илимдер менен таанышууга боло тургандыгы маалым [1].

Оюн баланы үйрөтүү, өнүктүрүү, тарбиялоо иштерин жасоо жана аны алаксытып жана эс алдырып гана турбастан баланы социалдаштыруу функциясын дагы аткарууда чоң рол ойногону көп айтылууда [2]. Ошондуктан бала оюн ойноп жатып, турмуштун татаал проблемаларын чечүүгө жакындашат экен [3]. Кыргыз педагогикасынын феномени профессор И.Бекбоев билим берүүнүн жөнөкөй жана фундаменталдее мыйзамы жөнүндө айтып мындай деген [4, 107-б.]: “Бала качан гана бир нерсеге кызыкса, качан гана активдүү болсо ошондо гана ал жаңыланып

«кайра жаралат». Эгерде мындай активдүүлүк, кызыгуу жок болсо андай билим берүүнүн балага эч жугуму болбойт. Активдүүлүккө жана кызыгуучулукка оюндун жардамы менен жетишүүгө болот” - деген. Ошондуктан окутууда оюн ыкмаларын колдонуу бүгүнкү күндө актуалдуу маселердин бири болууда. Биз оюн ыкмаларын окутууга колдонуу боюнча ар кандай изденүүлөрдү жүргүзүп келебиз [5-7]. Бул макалада “Репортер” оюнун колдонуп окуучуларды өз алдынча билим алууга болгон мүмкүнчүлүгүн баяндадык.

Репортердун ким экендигин анын эмне иш кылуусун, репортерлордун адамдарга тартынбай суроо бере билишин, суроо берүү тематикаларынын көп кырдуу болушун мектеп окуучулары массалык-маалымат каражаттарынан жакшы эле тааныш болушат. Репортерлук жөндөмдүүлүктү окуу ишине колдонууну сунуштаганда аларда адегенде таңырकोо болушу мүмкүн. Бирок жаңылык катары аларда кызыгуу дагы жаралат жана кандай болоор экен деген ой-пикирлер пайда болот. Ошондуктан алар аны колдонуу сунушун тартынбастан эле кабыл алышат.

Бул ыкманы колдонуп окуучулардын өз алдынча таанып-билүүгө багыттоо иш аракетине киришүүдө мугалимдер адегенде ирети менен төмөнкү пайдалуу нерселерди билип алуусун сунуштайбыз жана түшүндүрмө беребиз. Алар:

1. *Кандай окуучулар үчүн бул ыкма натыйжалуу болушу мүмкүн?*

2. *Бул ыкманын кандай позитивдүү жактары болушу мүмкүн?*

3. *Репортер болуу үчүн окуучу кандай инсандык маданий сапаттарга, жөндөмдүүлүккө ээ болушу керек?*

4. *Берилүүчү суроолор кандай түрдүү формада болушу мүмкүн?*

5. *Суроолор кандай мазмунда болушу мүмкүн?*

6. *Репортер окуучу суроолорду кайдан алат?*

7. *Репортёр окуучунун иш аракетин баалоонун критерийи кандай?*

8. *Мугалимдерге эскертип айтылуучу пайдалуу кеңештер.*

1. Кандай окуучулар үчүн бул ыкманын натыйжалуу болушу. Кандай гана класс, канчанчы класстын окуучулары болбосун алар ар түрдүү интеллектеги окуучулардын курамынан турат. Г.Гарднердин аныктоосу боюнча окуучуларда жаратылыштан шыбага кылып берилген 8 интеллектин угуту жатат. Алар: лингвистикалык, математика-логикалык, мейкиндик эстеттүүчүлүк, интерперсоналдык, унтерперсоналдык, музыкалык, кыймыл аракеттик (спорттук) жана натуралисттик шыктуулугу.

Билим берүү иш аракеттеринде окуучулардын мындай бардык шыктуулуктарын эсепке алуу татаал маселе болуп келет. Советтик доордон бери мындай шыктуулукту эсепке алуу менен түзүлгөн мектептер

эки багытта гана иштеп келе жаткан. Ал физика-математикалык багыттагы мектептер жана гуманитардык багыттагы мектептер. Мындай багыттарга бөлүү шаардык мектептерде жана калк көп жайгашкан кээ бир айылдык, райондук жана облустук борборлордогу мектептерде гана мүмкүнчүлүк бар экендиги белгилүү. Ал эми көпчүлүк кадимки мектептерде бул маселе көмүскөдө калып келе жатат. Мына ошонун негизинде көпчүлүк мектептерде, айрыкча айыл мектептеринде гуманитардык илимдер багытына тиешелүү интеллектеги өнүгө баштаган окуучулардын табигый-математикалык предметтерге болгон кызыгуусу жетиштүү болбогондуктан алар бул предметтерди окуганга көп көңүл бурушпайт. Мындай интеллектеги окуучулар басымдуулук кылган класстарда табигый-математикалык предметтерден сабак берген мугалимдердин азыр балдар табигый предметтерди окууга кызыкпайт деген дооматтарын угууга болот. Лингвистикалык жөндөмү бар окуучулар көп болгон класстарда табигый предметти кызыктырып окутуу үчүн «репортер» оюнун колдонуу өз эффективдигин бериши мүмкүн деп ойлойбуз.

2. Бул ыкманын позитивдүү жактары. Бул ыкманын позитивдүү жактары төмөнкүлөр болушу мүмкүн экендигин мугалимдердин эсине сала кетели. Алар:

- окуучулар сабакты оюн катары элестетүүгө аракет кылышып, анын негизинде окуучулардын окууга болгон кызыгуусуна мотив жаралышы мүмкүн;

- окуучунун коммуникабельдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга ыңгайлуу шартты жаратышы мүмкүн;

- окуучулардын оюнга катышуусу менен билим-бестен аларды өз алдынча билим алуусуна багыттоо жүрөт;

- окуучулардын суроо түзүүдө жана ага туура жоопторун табууда алар ойлонууга, ой-толгоого жана ой-корутунду жасоого үйрөнүшөт;

- окуучулардын өз дараметин сезүүгө, өздүк рефлексиясын ойготууга жардам бериши мүмкүн;

- окуучу өзүнүн иш аракетинин акыйкаттуу, реалдуу жана ачык формада бааланып жатканына ишенет;

- табигый-илимдик предметтерди мугалимдин жардамы менен гана окуу эмес, аны өз алдынча өздөштүрүүгө дагы мүмкүнчүлүгү бар экенине ишеним жаралышы мүмкүн.

3. Репортер болуу үчүн окуучу кандай инсандык маданий сапаттарга ээ болушу керек экенин билдирүү. Окуучуларды бул ыкманы колдонуп окуу ишине чегерүүнүн алдында аларга мотивация берүү үчүн төмөнкү маалыматтарды берүү пайдалуу болушу мүмкүн. Мисалы: Репортер деген ким?, Репортер эмне иш кылат?, Эмне үчүн репортерлер адамдарга

суроо бергенден тартынбайт?, Репортерлордун суроо берүү тематикалары кайсылар жана кандай болот?, Кантип репортер болууга болот?, Репортер болуу үчүн эмнелерди билүү керек?, Репортерлордун базалык билими кандай болгону жакшы?, Репортерлордук иш аракеттин кандай өзгөчөлүгү бар? - деген сыяктуу маалыматтарды айтып берүү менен инструкциялык сабак берүү туура болот. Эгерде силер репортер болууну эңсеген болсоңор анда төмөнкүдөй инсандык касиеттерге жетишүү керек экендигин билгизүү маанилүү. Алар:

- маалыматты алууда көңүлдү бир жерге б.а. материалды чындап билип алууга көңүл коюп окуу керек экендигин билдирүү;

- суроо берүүдө жана анын жообун угууда эмоционалдык токтоолук б.а. сабырдуулук керек экендигин билдирүү;

- суроого берилген жоопту аягына чейин уга билүүгө чакыруу;

- аңгемелешүү, баарлашуу, сүйлөшүүгө кызыгуу же сүйлөшө билүү;

- айта турган ой менен айтылуучу сөздү (ой дили менен сөз дилин) байланыштыра билүүгө үйрөнүү ж.б.

Репортёрлук иш-аракеттин **көп түрдүү тармакты** камтыгандыгын процесс экендигин (өндүрүш, технология, спорт, социалдык жашоо шарттары, илим, техника ж.б.) билдирүү маанилүү, анткени анын ичинде техника менен технология процесстеринде табигый илимдердин ролу чоң экендигин белгилей кетүүгө болот.

4. Берилүүчү суроолор ар кандай түрдүү формада болушу. Эгер биз бул оюнду табигый илимий предметтерди үйрөнүү багытында колдонуп ойной турган болсок, анда билгилүү даражада анын **татаалдыгы** жана **талаптары** бар экендигин белгилөө туура болот. Негизги татаалдык бул суроону туура берүү болуп саналат. Окуучуларды репортерлук оюнга тартуу жана чегерүү үчүн аларга табигый илимдер предмети боюнча суроонун кандай түрлөрү бар экендигин, кандайча суроо берсе боло турганын үйрөтүү зарыл маселе. Аны үчүн окуучуларга суроолордун төмөнкүдөй түрлөрү бар экендигин айтып, билдирүү керек. **Суроонун түрлөрү:** *Жөнөкөй, татаал, түйүндүү, жетелөөчү, тактоочу, толуктоочу, ачык жана жабык суроолор.*

Суроону квалификациялоо негиздерине жараша көп түргө бөлүнөт. Суроо структуралык түзүлүшү боюнча **«жөнөкөй»** жана **«татаал»** болуп экиге бөлүнөт. Жөнөкөй суроо өзүнүн түзүмү боюнча бир ой мазмунду камтыйт. Ал эми татаал суроолор бир нече суроолорго ажыроого мүмкүн болгон байламталар менен бириккен жөнөкөй суроолордун курамынан турат.

Таанып билүү максаты боюнча суроолор «түйүндүү» (чечүүчү) жана **«жетелөөчү»** болуп бөлүнөт. Чечүүчү суроо берилгенде туура жооп суроонун жообун түздөн-түз табуу максатын көйдөйт. Ал эми жетелөөчү суроо туура жоопту айтууга карай жөлөп - таяп барат. Булардын ортосун өтө так ажыратуу кээде таалайраак болот.

Белгисизди табуу ыктары же жолдору боюнча «тактоочу» жана «толуктоочу» болуп бөлүнөт. Тактоочу суроо ага берилген жооптун чындыгын аныктоого карата багытталат. Суроо кандайча...?, кандай болгондо...?, эмне болгондо...? деген сөз менен коштолот. Ал эми толуктоочу суроо изилденүүчү объекттин жаңы касиети тууралуу маалыматты билүүгө багытталат. Мында кантип? эмне үчүн? качан? деген суроолор болот.

Суроого берилген мүмкүн болгон жооптун санына жараша суроолор эки категорияга бөлүнөт: *ачык* жана *жабык*. Жабык суроо, «ооба» - «жок», «мүмкүн» - «мүмкүн эмес», «бар» - «жок» ж.б. чектелүү менен жооп берет. Ал эми ачык суроолор жалпы мүнөздө болуп, формасы жагынан да, мазмуну жагынан да чектелбеген жоопторду күтөт. Анын жообун бир сөз менен айтуугу болбойт.

5. Суроолордун ар кандай мазмунда болушунун маалыматы. Суроолор предметтин түрүнө жана предметте өтүлүүчү материалдын мазмунуна жараша ар түрдүү аспектте болушат. Суроолордун ар кандай мазмунда болушу мүмкүн экенин предметке жараша бул ыкманы колдонуп окутуу технологиясын жазган кийинки макалада кеңири беребиз.

6. Репортер окуучулардын суроолорду табуусу. Мугалимдин репортер болгон окуучуларга суроону кайдан жана кандайча түзүүгө боло турганын айтып берүүсү зарыл. Мисалы, **төмөнкү** учурлардан улам түзүп алса болот:

- суроону китепте жазылган материалдын аягындагы китептин автору түзгөн суроонун өзүн алса болот;

- же ошол суроону өзүнүн сөзү менен башкача фразада кайра түзүп алса болот;

- же окуучу өзү китептеги материалдын мазмунунан. Мисалы, физикада: фактылардан, кубулуштардан, закондордон, түшүнүктөрдөн, физикалык чоңдуктардага байланыштуу суроо түзсө болот;

- же окуучу берилген маалыматтын турмуштагы, техникадагы колдонулушуна байланыштуу же ага тиешелүү суроо түзүп алса болот;

- же окуучу өзүнүн айлана чөйрөсүндөгү турмуштан, техникадан көргөн тажрыйбасынан темага байланыштырып суроо түзүп алса болот;

- же китепте жок, окуучу өздүк инициатива менен өзү кызык деп эсептеген суроо түзүшү мүмкүн;

- же теледен, радиодон уккан же интернет аркы-

луу тапкан материалынан тематикага байланыштырып суроо түзсө болот.

7. Репортёр окуучунун иш аракетин баалоонун критерийин. Репортёр болгон окуучулардын иш-аракетин бааланбай калышы алардын мотивациясын жоготот жана экинчи ал ишке аралашпоого аракет жасайт. Ошондуктан ал иш-аракеттин сөзсүз баалануусу зарыл. Репортёр окуучунун **иш аракетин баалоонун критерийин** түзүп, аны окуучуларга билдирип ачык маалымат берүү объективдүүлүктү жаратат. Репортёрдун иш аракетин баа коюуда б.а. баалоодо төмөнкү критерийлерди негиз кылып алуу туура болушу мүмкүн. Алар: - суроонун саны; - берилген суроонун тематикалык мааниси; - суроонун тактыгы жана түшүнүктүүлүгү; - репетитордун өзүн алып жүрүү ишенимдүүлүгү; - темалык суроого жооп туура болгонго чейин жеткире билүүсү; - берилген суроого туура жооп бергендигин баалай билиши б.а. репортёрдун өзүнүн берген суроосуна тешелүү материалды билүүсү.

8. Мугалимдерге айтылуучу пайдалуу кеңештер.

- Репортёр болгон окуучуга анын репортёрлук иш аракети кандай болгон күндө дагы анын иши **мактоого татыктуу иш экендигин** белгилеп айтуу менен, ага көтөрмөлөп «4» же «5» деген баа коюу керек. Эгер антпеген болсок, окуучу репортёрлук түйшүктүү ишти экинчи иштегиси келбей калат.

- Репортёр окуучунун колунда эки **микрофондун болгону** имитацияны көрсөтмөлүү кылат. Бирөөсү репортёр окуучунун колунда, экинчиси суроого жооп берип жаткан окуучунун колуна берилет. Аны үчүн алдын ала жасалма микрофондон 2-3 даярдап коюу керек.

- Репортёр окуучунун колунда дайыма туура жоопко бере турган **«фишкалары»** (суроого жооп бергендигин тастыктаган белги, карточка) болгону жакшы жана репортёр окуучу аны суроосуна туура жооп берген окуучусуна берип туруусу керек. Эгер классташынын суроого берген жообуна көбүрөөк канааттанса 2 фишканы бир убакта берсе дагы болот. Мындай процесс кийин окуучуларды баалоосуна карата реалдуулукту, ачыктыкты, объективдүүлүктү жаратат.

- Окуучуларды репордук иш аракетке чегерүүдөгү **мугалимге пайдалуу кеңештер.** Алар:

- ким репортёр болууну танулоого болбойт;
- адегенде лингвистикалык шыктуулугу бар жакшы окуган окуучуларга сунуштоо туура болот;
- суроону туура эмес берди деп сыңдоого болбойт;

- суроо берип жаткан учурда ага киришпей эркиндик берүү керек;

- окуучуларга кайсы темага өткөндө репортёр болууну тандоого мүмкүндүк берүү керек;

- баалоону критерийдин негизинде жана эксперттердин катышуусу менен жүргүзгөн ачык болот (эксперт катары мугалим өзү жана 2-3 окуучу баланы дайындап алган оң болот);

- репортёр болгон окуучунун ишинин бааланбай калганы жакшы эмес, мүмкүн болсо кемчилиги айтылбай бааланганы түзүк;

- репортёр болгон окуучуну мактап, ага стимул берип туруу керек;

- адегенде бул ыкманы физиканы окуган 7-8 класстарда жүргүзүү натыйжалуу болушу мүмкүн;

- окуучулардын арасынан кимдир бирөөнү сен боло албайсың деп чектөөгө болбойт;

- убакытты көзөмөлдөп репетиторго багыт берип, суроосун тактап, жөндөп турса болот.

Адабияттар:

1. Джуринский А. П. История зарубежной педагогики; Его же. История педагогики: учеб. пос. для студ. педвузов [Текст] / А.П. Джуринский. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 189 с.
2. Маткасымова, А. К. Оюн-мектепке чейинки курактагы балдарга экономикалык тарбиялоонун каражаты катарында [Текст] / А.К. Маткасымова // Известия вузов Кыргызстана №3. - 2019. - С. 88-93.
3. Молдокеримова Э.К. Орто мектепте физика, математика предметтерин окутууда дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү [Текст]. / Э.К. Молдокеримова / Кыргыз билим берүү Академиясынын Кабарлары, №1(29). - 2014. - 58-61-66.
4. Бекбоев И. Окутуу процессинин илимий негиздери. Мектеп мугалимдери, ЖОЖдордун окутуучулары, аспирантар жана изденүүчүлөр үчүн. - Б.: Улуу тоолор, 2020. - 120 б.
5. Курманкулов Ш.Ж. «Чатыраш» картасын түзүү менен сабакты бышыктоо [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов, Г.С. Норзалиева // Вестник Иссык-Кульского университета им. К. Тыныстанова. - 2009. - 240-244-бб.
6. Курманкулов Ш.Ж. Физикалык закондор жөнүндөгү билимди бышыктоодогу «карта оюну» жана аны колдонуу ыкмасы [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов, Г.С. Норзалиева // Ж.Баласагын ат. КУУнун жарчысы. / серия №6. - 2010. - 85-87-66.
7. Курманкулов Ш.Ж. «Чабал» окуучулардын проблемасын чечүүгө карата «Репетитор» ыкмасын колдонуу зарылдыгы [Текст]. / Ш.Ж. Курманкулов, Т.Т. Таштанбекова, Н.Ш. Назарбаева. / Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. № 3. - 2022. - С. 135-139.